

Alexander Patschovsky, Die Anfänge einer ständigen Inquisition in Böhmen, Beiträge zur Geschichte und Quellenkunde des Mittelalters, Bd. 3, vyd. Horst Fuhrmann-Walter de Gruyter, Berlin-New York 1975, 319 s.

V historickém bádání se přihází jen zřídka, že nově nalezený pramen a jeho vědecká analýza nejen v rozhodující míře doplňuje a opravuje dosavadní literaturu, nýbrž ji dokonce v mnohém nahrazuje a v důsledku toho vede k zásadně novému pojetí. Tento případ nastal u recenzované práce, která doplnila závažnou mezeru v dochovaném pramenném materiálu, vyzývá k novému zásadnímu prozkoumání velkého okruhu otázek a v četných kritických poznámkách odstraňuje leckteré ze starších mínění jako přímé omyly nebo jako nedosti podložené domněnky.

Zjištění inkviziční příručky v rkp. Wolffenbüttel - Helmstedt 311 náleží k nejdůležitějším nálezům o české inkvizici ve 14. století. Ve světle tohoto pramene se objevují počátky stálé inkvizice na půdě českého království jako komplikovaný problém, jehož následky se odrážely v právním, politickém i duchovním životě země.

Příručka obsahuje jednak písemnosti francouzské provenience, které bylo možno z valné části identifikovat s jinými podobnými sbírkami, jednak písemnosti českého původu, z nichž bylo mnoho dosud neznámých. Tato část rukopisu tvoří předmět zkoumání a všechny sem příslušející kusy - celkem 80 - jsou vzorně vydány. V přílohách se pak objevuje ještě pět dalších dokumentů, souvisejících s činností inkvizitorů, které buď ještě vůbec nebyly vydány nebo jsou známy jen z registů a ze starých nevyhovujících edic. Vydání příručky je doprovázeno pěti cennými rejstříky, které velice usnadňují používání pramene.

Třebaže vydání pramene, jež vyhovuje všem požadavkům bádání, tvoří větší část knihy, jsou také úvodní obšírné rozборы obsahu veliké ceny nejen pro vytěžení nových údajů, nýbrž i jako podnět k novým zkoumáním. Autor sám nepřistupoval ke svému dílu jen jako vydavatel, ale také jako historik, který je důvěrně seznámen se svým tematem, ovládá v plném rozsahu literaturu a kriticky ji posuzuje. Jeho polemika však nikde nepřesahuje hranice věcné analýzy a také tam, kde musí odmítnout starší názory, dovede ocenit dřívější vědecký přínos, jak to ukazuje např. jeho vyrovnání s dílem Holinkovým (zvl. s. 34-35+) i jiných. Pro českého čtenáře je potěšitelné, že česky psaná literaturu je ortograficky správně citována, což v zahraničních publikacích není vždy samozřejmé.

Výsledky zkoumání je třeba hodnotit ve dvojím směru: na základě nových zpráv vystupují osoby i události daleko plastičtěji, přičemž jsou odstraněny leckteré nejistoty nebo mylné soudy; ale jako ještě závažnější se ukazuje význam inkvizice v rámci právní a politické historie Čech,

který je nutno pojímat nově, když zřetelně se rýsují i ideové aspekty problému.

Počátky stálé inkvizice v Čechách - odezvíraje od prvního pokusu v letech 1315/1316 - jsou určeny rokem 1318; od tohoto data jsou protikacířské soudy nepřetržitě činné. V časovém úseku, ze kterého pocházejí písemnosti inkviziční příručky, tj. od počátků inkvizice v letech 1315/1316 a 1318 do poloviny 14. století, bylo v Čechách činných sedm inkvizitorů, z nichž až dosud dva zůstali zcela neznámí. Procesy začínají pozoruhodným případem, odsouzením v Praze žijícího lékaře italského původu, Richardina z Pavie, jehož jen zlomkovitě známé dílo *Declaratio salutarium mandatorum* bylo označeno za kacířské. Dlouho se vlekoucí kauza Richardinova, kterému po jistou dobu mohl poskytnout svou ochranu pražský biskup Jan z Dražic, ale kterého nemohl zachránit v důsledku své vlastní tíživé situace po své suspenzi r. 1318, patří právnicky i ideově k nejzajímavějším částem pojednání. Averoistické zabarvení Richardinovy nauky v návazání na Sigera z Brabantu je přesvědčivě prokázáno.

Neméně atraktivní je líčení potíží inkvizitorů v počátcích jejich činnosti. Ne ojediněle, ale doložen na mnoha příkladech se projevuje otevřený odpor proti soudní kompetenci, v zemi ještě neobvyklé, který vzplane převážně ve městech. Nejdůležitějším případem je samo hlavní město Praha, kde toto hnutí našlo vlivného duchovního vůdce v pražském kanovníku Michaelu Folclini. Ale také v Budějovicích, Znojmě a krátce nato i v Žatci nacházíme týž jev, stejně jako v dalších místech, kde se na odporu proti inkvizici podílelo i farní duchovenstvo, což vedlo k těžkým sporům se žebravými řády. V této souvislosti je třeba mít na zřeteli vývody autorovy, že to nebyla solidarita s kacíři nebo souhlas s jejich učením, co vyvolávalo opozici proti inkvizičnímu soudnictví, nýbrž široce rozvětvené mínění, že zavedením protikacířského soudnictví je porušován právní řád. Nová soudní instance se jeví v očích měšťanů jako povážlivé ohrožení jejich práv. Odpor jde tak daleko, že proti inkvizitorům jsou vyslovovány výhružky, jejich činnost je leckde přerušena a oni jsou nuceni chránit dokonce i své osoby.

Poslední "senzační" bod pojednání tvoří okolnosti při vraždě vratislavského inkvizitora Jana ze Schwenkenfeldu v Praze. Také zde dovolují nové prameny odstranit mnoho starších domněnek a omylů.

Od pečlivě provedených rozborů konkrétních událostí, které byly pro činnost inkvizičních soudů v Čechách rozhodujícího významu, lze přejít k obecným pozorováním, které metodicky i obsahově dalekosáhle ovlivní budoucí bádání. Pod novým aspektem se jeví poměr papežské a biskupské inkvizice, který svědčí o dobré spolupráci a nikoli, jak se dříve často přijímalo, o rivalitě. Také je podáno dosti důkazů, že inkvizice se

stala nástrojem teroru a potahovala na svůj soud záležitosti, které měly málo společného s vírou. Ale jako nejvýznamnější výsledek bude platit zjištění, že rozsah inkvizičního soudnictví byl ohromný, že to byly tisíce osob, které byly citovány před kacířský soud a že proto dřívější polemiky o charakteru a rozsahu pronásledování kacířů, jež byly opřeny o nedostatečnou základnu pramennou, platí jako překonané. Čechy se jeví nyní jako země, kde boj proti kacířství přesáhl rozměr, jehož se dosáhlo jen v málo zemích Evropy.

Pro ideové a sociální dějiny Čech je značného významu prozkoumání problému sekt, v první řadě stále ještě nedosti prokázaná existence valdenských. Autor věnuje této otázce speciální pozornost a přesvědčivě ukazuje, že dosavadní sporné zpracování a také odtud povstale mnohé polemiky o rozšíření valdenství se mohly opírat jen o nejisté zprávy, nebyly doloženy prameny českého původu a vedly jen k hypotetickým závěrům. Teprve nový pramen poskytuje dostatečnou základnu pro existenci valdenských v Čechách. Kritické prozkoumání všech údajů dovoluje dosáhnout závěru, že v Čechách je možno rozlišovat bekyně a begardy, právě tak jako valdenské, naproti tomu však žádná jistá zpráva nemluví o katarrech.

U všech těchto zkoumání je zdůraznit precizní práci s pramennými doklady a široký rejstřík uváděné literatury, ze které sotva co důležitého autorovi ušlo, což platí i o knihách a člancích psaných česky. Na několika místech mohl sáhnout i k dalším pramenům, které našel v poslední době a jejichž vydání slibuje. Čtenář bude netrpělivě čekat na tuto novou práci.

I když kniha Patschovského obsahuje množství nových údajů, kritických poznámek, metodických poukazů a dalekosáhlých závěrů, má být položena ještě další otázka: Kterými směry bude nyní muset bádání pokračovat, které problémy budou muset být uváženy? Autor sám neváhá spojovat politickou a ideovou situaci v Čechách v první polovině 14. století už s příštími událostmi husitské revoluce. Má zcela pravdu a obohacuje v tomto smyslu snahy husitských badatelů o pochopení základů a kořenů husitského hnutí. Ukáže se jako svrchovaně důležité studovat inkvizici i ve druhé polovině 14. století, sledovat postupující pokračování ideologického boje, prozkoumat rozšíření sekt, především valdenských také v desetiletích před vypuknutím revolučních bojů a znovu vzít v úvahu jejich vliv na vytvoření radikální ideologie. Přitom musí být znovu prozkoumána otázka českých valdenských, neboť nyní lze už sotva hájit dřívější mínění, že jazyková hranice zabraňovala rozšíření valdenského učení u českého lidu.

Alexander Patschovsky rozřešil svou edicí inkviziční příručky i svými důkladnými rozbory nejen mnoho otázek, ale inspirujícím způsobem podnítil také nový zájem o další okruh problémů.

Jiří Kejř